GERTRŪDA NAKTINIENĖ, AURELIJA GRITĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

MININT ŽODYNININKĖS

ZITOS VIRGINIJOS ŠIMĖNAITĖS (1950–2016)

70-ĄSIAS GIMIMO METINES

Šiandien širdį pasivaikščioti išleisiu.

Aš tai neisiu. Aš tai niekur neisiu...

Justinas Marcinkevičius

Nuotrauka Prano Vasiliausko

Šiais, 2020-aisiais, metais žodynininkei Zitai Virginijai Šimėnaitei spalio 14 d. būtų sukakę 70 metų. Sesuo Mirtis ją apglėbė 2016 m. rugpjūčio 1 d. Kolegos iki šiol su ypatinga šiluma prisimena nedidelio ūgio, smulkaus sudėjimo, visada stilingą Zitelę (jai labai tiko šis mažybinis vardas). Ji mokėjo telkti žodynininkus, buvo leksikografijos ir leksikografų metraštininkė, žodynų, kitų knygų, bibliografijų rengėja, sudarytoja ir redaktorė. Zita buvo estetė, gražus, jausmingas ir labai jautrus žmogus, susitelkęs į esminius dalykus ir svarbiausias vertybes.

Zita Šimėnaitė gimė 1950 m. Šakių mieste. 1969 m. baigė Kretingos vidurinę mokyklą, 1974 m. – Vilniaus universitetą (specialybė – lietuvių kalba ir literatūra). 1973 m. pradėjo dirbti Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto (dabar – Lietuvių kalbos institutas) Žodynų skyriuje. 1973 m. buvo vyr. laborantė, 1974–1991 m. – jaunesnioji mokslinė bendradarbė, 1991–2012 m. – mokslo darbuotoja, nuo 2012 m. – vyresnioji mokslo darbuotoja, 2005–2014 m. – Lietuvių kalbos instituto tuometinio Leksikografijos centro vadovė.

Kaip ir daugeliui kitų Lietuvių kalbos instituto (toliau – Institutas) leksikografų, didžiojo *Lietuvių kalbos žodyno* (toliau – LKŽ) rengimas jai buvo viso gyvenimo darbas. Kartu su kitais žodynininkais ji rašė LKŽ XII–XVIII tomų tekstą (1981–1997). Redagavo XVII–XX tomų tekstą (1996–2002), buvo XVII tomo redaktorių kolegijos narė, rengė šio žodyno elektroninį variantą (2005, atnaujintos versijos 2008 ir 2018, žr. www.lkz.lt), antrą elektroninį leidimą (2013), buvo šio leidimo redaktorių kolegijos narė. Iš viso Zita Šimėnaitė parašė apie 740 puslapių (daugiau kaip 70 autorinių lankų) pagrindinio LKŽ teksto – trumpų ir ilgų žodyninių straipsnių. Juose buvo paveldėtųjų baltiškų, lietuviškų žodžių, senų ir naujesnių skolinių, žodžių, kilusių iš tautos kūrybingumo ir poreikių, įaugusių į mūsų sąmonę ir gyvenimą. Tarp Zitos aprašytųjų – lietuvių būčiai esminiai daugiareikšmiai žodžiai *širdis*, *vaikas*, *tamsa*, *tankus*, *trūkti*, *vaikščioti*, *vainikas* ir kt., apaugę gausybe metaforų, palyginimų, patarlių, frazeologizmų. Tokių žodžių straipsnius su jų vaizdingais gyvosios kalbos sakiniais galima skaityti kaip meno kūrinius.

Kartu su kolegomis kalbininkė parengė *Mokomąjį lietuvių kalbos žodyną* (2000; 2-as pataisytas leidimas 2010), *Frazeologijos žodyną* (2001), prisidėjo prie *Bendrinės lietuvių kalbos žodyno* (<http://bkz.lki.lt>) tekstų rašymo. Už *Frazeologijos žodyną* kartu su bendraautoriais 2002 m. apdovanota Lietuvos mokslo premija, tais pačiais metais kartu su kitais gavo Lietuvos Respublikos Vyriausybės padėką už nuopelnus didžiajam *Lietuvių kalbos žodynui*.

Zitos Šimėnaitės vadovaujama darbo grupė pagal jos ir Danutės Liutkevičienės sukurta nuostata parengė *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* septintą pataisytą ir papildytą leidimą (vyr. red. Stasys Keinys, 2012). Kartu su kolegomis ji prisidėjo prie Endre Bojtár *Lietuvių–vengrų kalbų žodyno* (2007) rengimo darbų.

Patyrusią žodyną rengėją ypač sudomino vienas iš jos pačios LKŽ rašytų žodžių – 23 reikšmės ir daugybę frazeologizmų turintis, plačių darybinių ryšių daiktavardis *širdis*. Iš šio leksikografinio darbo išaugo teorinė tema. Zita Šimėnaitė parengė ir 2003 m. apgynė daktaro disertaciją „Daugiareikšmio žodžio semantika ir derivacija (Daiktavardžio *širdis* mikrosistema)“. Ši disertacija ir jos tema parašyti straipsniai „Daiktavardžio *širdis* semantika“ (*Lietuvių kalbotyros klausimai* 37, 1997, 62–87), „Daiktavardžio *širdis* dariniai“ (*Lietuvių kalbotyros klausimai* 35, 1995, 148–168), „Frazeologizmų su daiktavardžiu *širdis* semantika“ (*Leksikografijos ir leksikologijos problemos*, 2003, 225–252) gali būti laikomi kompleksinių daugiareikšmio žodžio tyrimų pavyzdžiu.

Rinkdama kalbos duomenis, leksikografė dalyvavo daugiau nei dešimtyje ekspedicijų įvairiose Lietuvos vietose. Lietuvių kalbos žodyno kartotekai užrašė apie 10 000 tarminių

žodžių. Papildymų kartotekoje rasime jos užrašytų kortelių iš Dubičių (1971), Skáistgirio ir Žagārės (1975), Daūgų (1979), Krāžių (1981), Kavársko (1983), Palévenės (1986), Seinū (1989), Grūšlaukio (1990), Sālako (1991), Kūktiškių (1991, 1993, 1996), Vajasiškio (1991, 1993, 1994), Salantū (1994), Iñturkės (1995, 1996). Retesni, įdomesni žodį, gražesni pasakymą ji gaudydavo ir darbe. Nemažai kortelių užrašė iš žodingosios LKŽ kartotekų tvarkytojos švenčioniškės Elenos Ažusienienės (1931–2013), su kuria Institute tam tikrą laiką darbavosi viename kambaryje. Žodžius rinko ir iš rašytinių šaltinių: periodinės spaudos, Antano Vaičiulaičio, Romualdo Granausko ir kitų rašytojų raštų.

1 PAV. Zitos Šimėnaitės *Lietuvių kalbos žodynui*
iš įvairių Lietuvos vietų užrašytos kortelės

Ypač Zita domėjosi rytų aukštaičių Molėtų krašto tarme. Daugybę kortelių užrašė iš savo močiutės Zofijos Siminkevičienės (1901–1984), gerai mokėjusios Alantės šnektą. Pasuojęs kaime bėgo Zitos vasaros ir savaitgaliai, čia buvo ranka pasiekiami ir teta Valerija Kazakevičienė (1925–2012). Ir iš jos Zita žodynui užrašė ne vieną tūkstantį kortelių. Sukaupusi daug alantiškių pasakojimų garso įrašų, pradėjo spaudai rengti šios šnektos tarminių tekstų rinkinį su komentarais *Šneka alantiškiai: tarminiai tekstai*. 2001 m. suorganizavo į Ąlantą leksikografų ekspediciją. Gaila, kad dėl kitų darbų gausos, o paskui ir dėl pablogėjusios sveikatos šių tekstų iki galo parengti leidybai ji taip ir nesusėpėjo.

parengė straipsnių (žr., pavyzdžiui: Związki leksykografii polskiej i litewskiej, *Językowe i kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Bydgoszcz, 2010, 158–166).

Mokslininkė dirbo įvairiuose kalbiniuose projektuose, ne vienam vadovavo. Tarp tų projektų – „Lietuvių dvasinės kultūros raiškos: elektroninis etnologijos, kalbos, istorijos šaltinių sąvadas“ (RaSa, www.aruodai.lt, 2003–2006), „Lietuvių kalbos žodyno kartotekos kaupimas“ (2006), „Netirtų šnektų leksikos paveldo kaupimas“ (2007, vadovė), „Kazimiero Būgos etimologinio žodyno kartotekos elektroninio varianto rengimas“ (2007–2008, vadovė), „Protų susigražinimo programos parengimas ir įgyvendinimas“ (2008, koordinatorė), „Mažai tirtų šnektų leksikos ir garso duomenų kaupimas ir mokslinis tyrimas“ (2009–2010), „Konstantinas Sirvydas – lietuvių leksikografijos pradininkas“ (2012, vadovė), „Konstantino Sirvydo darbai ir jo epocha“ (2013, vadovė). Vadovavo studentams pagal Lietuvos mokslo tarybos projektą „Studentų mokslinė praktika“ (2006–2008). Koordinavo pagal programą „Lietuvių kalba informacinėje visuomenėje“ vykdomo investicinio projekto „IRT sprendimų bei turinio, padedančių išsaugoti lietuvių kalbą viešojoje erdvėje, kūrimas bei galimybių jais naudotis sudarymas“ darbus „Lietuvių kalbos žodyno kartotekos skaitmeninimas“ ir „Vienakalbių lietuvių kalbos žodynų skaitmeninimas“ (2012–2015), ypač daug prisidėjo prie pastarojo projekto koncepcijos kūrimo.

Buvo įsitraukusi ir į tarptautinius projektus. 2012 m. vadovavo projektui „Lituanistika Vengrijoje“ (atlikti du dideli darbai: parengta spaudai ir išleista į vengrų kalbą išversta A. Sabaliausko knyga *Mes baltai*, parengtas lietuvių kalbos vadovėlis vengrakalbiams studentams *Susitikimai su Lietuva*, jo autorė Aranka Laczházi). 2013 m. bendradarbiavo EUROPHRAS (Europos frazeologų asociacijos) projekte „Widespread Idioms in Europe and Beyond“ („Europoje ir už jos ribų paplitusios idiomos“). 2013–2014 m. vadovavo projektui „Baltarusių–lietuvių kalbų žodyno rengimas“ (<http://bylt.lki.lt>).

Sudarė lietuvių kalbos frazeologijos literatūros (1956–1997) rodyklę (1998), kalbininkų Kazimiero Eigmino (*Homo sum: žodžiai Kazimierui Eigminui*, Vilnius, 1998, 283–294), Sofijos Kėzytės (1999), Kazio Pakalkos (2000), Irenos Ermanytės (2007), Klementinos Vosylytės (2008), Aldono Pupkio (2008, su A. Pupkiu), Antano Lyberio (*Antanas Lyberis. Leksikografijos teorija ir praktika*, 2009, 410–422) bibliografijos rodyklės, pirmojo žodynininko Konstantino Sirvydo bibliografiją (1960–2013) (*Leksikografija ir leksikologija* 3, 2013, 387–405). Pataisė ir papildė Vytauto Vitkausko bibliografijos rodyklės antrą leidimą (2005), redagavo Antano Balašaičio (2011) bibliografijos rodyklę.

Sudarė leidinius *Dvidešimt Lietuvių kalbos žodyno tomų* (2002, su J. Zabarskaite), *Antanas Lyberis. Leksikografijos teorija ir praktika* (2009, leidinio mokslinė redaktorė), *Leksikografija ir leksikologija. Konstantino Sirvydo darbai ir jo epocha* (2013, straipsnių rinkinio vyriausioji redaktorė). Buvo rinkinio *Leksikografija ir leksikologija 2* vyriausioji redaktorė (2010), *Gimtosios kalbos* žurnalo konsultantų grupės narė. Simboliška, kad paskutinis jos redaguotas veikalas buvo A. Pupkio monografija *Juozas Balčikonis ir didysis Lietuvių kalbos žodynas* (2013).

2002 m. daug jėgų atiduota dokumentiniam filmui „Europos dinosauras“. Kuriant šį filmą apie lietuvių kalbą ir lietuvių kalbos mokslui bei kultūrai svarbų veikalą – didįjį *Lietuvių kalbos žodyną* (režisierė Vitalija Steponavičiūtė, scenarijaus autorius Albertas Žostautas, operatorius Algimantas Liutkevičius), kartu su kūrybine grupe važinėta po Molėtų apylinkes (Avilių, Antaliežiu, Pasuojęs kaimus), kalbinti informantai, dalytasi kūrybinėmis idėjomis, vėliau padėta suorganizuoti filmo pristatymą Alantos dvare ir Lietuvių kalbos institute. Taip pat konsultuota filmo „Būti kalboje“ (2005) kūrybinė grupė (režisierius Juozas Javaitis, scenarijaus autorė Elena Jolanta Zabarskaitė, operatorius Donatas Buklys).

Zita Šimėnaitė labai stengėsi ir rūpinosi, kad būtų pradėta rengti knyga *Atsiminimai apie Vytautą Vitkauską* (2015). Sulaukusi išleistos knygos ragino nepamiršti kitų ilgus metus dirbusių žodynininkų, didžiojo LKŽ istorijos. Brangino šalia esančius žmones, rūpinosi aplankyti jau nebedirbančius kolegas ar bent pakalbinti juos telefonu.

Daugelis prisimename Zitą ir kaip puikią fotografę. Ji mėgo fotografuoti žmones, gyvūnus, gamtos vaizdus, gėles...

3 PAV. Zitos Šimėnaitės nuotrauka,
2012 m. daryta bičiulių sodyboje Zarasų rajone

Daugelį metų rinkusi įvairių fotografų darytas senas ir naujas kolegų nuotraukas, pildžiusi ankstesnių bendradarbių kauptą albumą, 2014 m. pavasarį surengė Institute dirbusių ir dirbančių leksikografų nuotraukų parodą „Iš žodynininkų albumo“. Kolegos atsimena ir bibliotekos fojė Zitos surengtą jos pačios fotografuotų šermukšnių nuotraukų parodą. Taigi simboliška, kad ir šiomet, minėdami Zitos Šimėnaitės 70-ąsias gimimo metines, Instituto bibliotekoje atidarome jos darbų ir darytų nuotraukų parodą. Tegul ji primins didelę Zitos širdį ir meilę gyvenimui.

Gauta 2020 10 08

GERTRŪDA NAKTINIENĖ
AURELIJA GRITĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
gertruda.naktiniene@gmail.com
aurelija.griteniene@lki.lt